

Middelkoop, M. Jonker, P. Knevel en voor de achttiende eeuw (wanneer de wijze van voorstellen onder invloed van nieuwe verlichtingsidealen verandert) F. Grijsenhout en P. Knolle ons de instrumenten voor een vruchtbare interpretatie van deze tak van de schilderkunst.

E. O. G. Haitsma Mulier

C. Huygens, *Mijn leven verteld aan mijn kinderen in twee boeken*, ingeleid, bezorgd, vertaald en van commentaar voorzien door F. R. E. Blom, I, *Inleiding, teksteditie en vertaling*, II, *Commentaar en annotatie* (2 dln.; Amsterdam, Prometheus/Bert Bakker, 2003, 191 + 34 (deel I), 622 blz. (deel II), €60,-, ISBN 90 351 2311 5); C. Huygens, *Journal van de reis naar Venetië*, vertaald en ingeleid door F. R. E. Blom, met medewerking van J. Heijdra, T. Snijders-de Leeuw (Nederlandse klassieken; Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker, 2003, 192 blz., ISBN 90 351 2500 2).

Zelden zal een zeventiende-eeuwse Nederlandse grote persoonlijkheid ons zo bekend zijn als het geval is met Constantijn Huygens. Dat lag niet in de laatste plaats aan hem zelf. Vaak liet hij zich met of zonder familieleden afbeelden en zijn vele geschriften geven een goed beeld van zijn bezigheden en gedachten. Bovendien deed hij er als literator alles aan om voordelig over te komen. Naast zijn officiële werkzaamheden als secretaris in dienst van de Oranjestadhouders, die hij zeer trouw was en bleef, bekwaamde hij zich in de dichtkunst en muziek. Hij deed dat met de zogenaamde 'sprezzatura', die hoorde bij een heer van stand, een 'honnête homme', die alleen voor een kleine kring liefhebbers zijn niet gemakkelijk te doorgronden schrijfsels creëerde. Bij zo'n heer van stand, die via het patroon-cliënt netwerk steeds hoger klom, hoorde ook een passend onderkomen. Zo liet hij een tegenwoordig niet meer bestaand huis in classicistische stijl aan het Haagse Plein neerzetten (het leek op het Mauritshuis) en een buiten bij Voorburg, hij kocht een kasteel in de Bommelerwaard en nog een 'optrekje' bij Turnhout. Deze zo van zijn eigen waarde bewuste man liet ons behalve zijn briefwisseling minstens zes autobiografische geschriften na, waarvan er nu twee weer in mooie edities in de serie Nederlandse klassieken zijn uitgegeven. Op de ene uitgave, *Mijn leven verteld aan mijn kinderen*, dat door Huygens op 82-jarige leeftijd werd afgerond, is de classicus en neerlandicus Frans Blom aan de Leidse universiteit gepromoveerd. Het boek wordt door een dubbel zo dikke band commentaar en annotatie begeleid. Het andere werk bevat het in het Frans (de taal der diplomatie) geschreven dagboek van Huygens' reis naar Venetië uit 1620 in het gevolg van de diplomaat François van Aerssen. De bedoeling was het verdrag tussen de Republiek en Venetië ter plaatse te bezegelen. Beide werken waren al eerder uitgegeven. *Mijn leven*, waar vijf handschriften van over zijn, in 1817 door P. Hofman Peerlkamp met een wat onevenwichtige annotatie, gevolgd door een nieuwe uitgave in 1898 door J. A. Worp, die niet veel toevoegde. Het *Journal* werd ook door de laatste in 1894 in de *BMHG*, voorloper van dit tijdschrift, gepubliceerd, maar zonder toelichting en in de originele taal. Ja, iedereen kende toen nog Frans.

Hoe zien deze nieuwe edities er uit? Na een inleiding over de reis naar Venetië is de tekst in het zeventiende-eeuwse Frans afgedrukt. Deze kwam vrij snel na de reis van 25 april tot 7 augustus 1620 tot stand. Natuurlijk staan er veel aardige bijzonderheden in over de tocht door Duitsland naar Venetië en terug, zoals gevaarlijke situaties onderweg en kantelende koetsen, of boeiende ontmoetingen. Maar Blom maakt de lezer goed duidelijk nooit te vergeten dat dit geen 'spontaan' verhaal is. Zoals elke welopgevoede heer kende Huygens zijn klassieken én contemporaine auteurs. Hij wist dat de grote Lipsius al in de zestiende eeuw raad had gegeven

hoe en waarom te reizen. Door goed waar te nemen ontstond dan immers kennis van zeden en gewoonten en dientengevolge prudentie. Hij had Vergilius' regels over de schoonheid van het Gardameer geleerd en herhaalde ze. Met andere woorden de lezer — en al was het manuscript niet gedrukt, Huygens gaf het wèl aan belangrijke relaties ter inzage — moest het vernuft, waarmee die kennis in zijn verhaal verwerkt werd, bewonderen. Ook vergelijkingen met de Leidse bibliotheek, wanneer hij onderweg boekerijen en auditoria bezocht, en met de tocht naar Nova Zembla als het weer in de bergen bar was, zullen zijn geapprecieerd. Als jonge man zag Huygens toen al hoe de machtsverhoudingen lagen en waar hij zichzelf, onder andere door zijn grote talenkennis (een gesprek met de doge van Venetië in het Italiaans wordt gememoreerd) op zijn voordeligst kon presenteren. Het *Journal* is nu voor het eerst vertaald. De enige aanmerking die daarop te maken valt betreft kleine afwijkingen in het Nederlands ten opzichte van de Franse tekst, bijvoorbeeld op de pagina's 106-107 waar 'un autre gentilhomme, son beau père' wordt: 'die zijn schoonvader bleek', op de pagina's 121-122: rijtuigen met 'Gentilshommes et Dames par douzaines' worden 'met tientallen edelmannen en dames.' Of op de pagina's 168-169, waar een 'village à trois heures de Spluge' vertaald is als '3 mijl verderop.' En wat zijn 'klimmetjes' (171)? Tot slot nog een kleinigheid: waarom worden bij stemmingen in Venetië volgens noot 107 'stemsteentjes' gebruikt, terwijl de jongens die de stembussen rondroegen 'ballottini' ofwel ballenjongens heetten en daar inderdaad de stemballetjes in verzamelden? Maar alleen een kniesoor tilt er zwaar aan.

Mijn leven kwam dus op hoge leeftijd van Huygens tot stand en bestaat uit 2162 versregels in Latijnse hexameters, waarvan aan het eind 200 dichtregels met een zelfportret. Daarnaast wordt een prozavertaling afgedrukt. Het is een in hoge mate gestileerde levensbeschrijving, die telkens zonder in aperte onwaarheden te vervallen Huygens' levensloop verfraait en — voor de kinderen — indringender exemplarisch maakt. Dit paste in de betreffende traditie, die het leven langs bepaalde etappes met typische voorvallen uit jeugd en volwassenheid hoorde te laten verlopen, en zo geacht werd een selectieve terugblik te bieden. Die selectie is aardig vast te stellen door Huygens vroegere biografische geschriften en brieven er naast te leggen. De annotatie van dit deel doet dat dan ook en is daardoor knap ingewikkeld geworden. De auteur wordt in zijn eigen tijd geplaatst en het verschil tussen het geschrevene en het werkelijke leven aangegeven. Daarna volgt een analyse van het Latijn, met zijn echo's uit de antieke literatuur. In de praktijk gaat dat aldus: in boek II, vv 29-64 beschrijft Huygens een hachelijke overtocht naar Engeland. In zijn annotatie in het tweede deel op de pagina's 198-201 geeft Blom aan hoe de auteur de situatie flink heeft gedramatiseerd om effect te bereiken. Hij laat zeelieden sprekend optreden, zware mist hangen en een storm op zee opsteken, die op het laatst nog bijna alles dreigt te laten mislukken. Maar in werkelijkheid was de mist al opgetrokken, de kust in zicht en die storm pas direct na de landing in Engeland opgestoken. Dit alles gaat vergezeld door noten achterin het boek. Dan verwijst Blom naar de ook achterin opgenomen parallelle teksten in de appendix onder nummer 39 uit Huygens' eigen dagverhaal van de gebeurtenissen. Tenslotte wordt de Latijnse woordkeus geanalyseerd, merendeels mooi voer voor classici. Een dergelijke uitputtende behandeling is ook uitgevoerd met de reis naar Venetië, die een belangrijk deel van *Mijn leven* uitmaakt en dat met significante verschillen ten opzichte van het *Journal*. Elders komt ook de geschiedenis van Huygens' bril ter sprake, die op geen enkele van zijn portretten te zien is. Al mag deze annotatie sommigen overdadig lijken, voor liefhebbers van de zeventiende eeuw is het buitengewoon boeiend te zien hoe Huygens aan deze teksten gesleuteld heeft om het beoogde effect te bereiken. Deze fraaie, geïllustreerde uitgaven maken dat mogelijk.

G. van der Plaat, *Eendracht als opdracht. Lieuwe van Aitzema's bijdrage aan het publieke debat in de zeventiende-eeuwse Republiek* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2003; Hilversum: Verloren, 2003, 264 blz., € 25,-, ISBN 90 6550 759 0).

'Reeds bij een eerste kennismaking met het onderwerp Aitzema valt het op, dat het aantal studies over Aitzema beslist omgekeerd evenredig is met de grote hoeveelheid literatuur die uit zijn werken put en op zijn arbeid steunt, of, om het korter en misschien wat scherper te zeggen, er is aanzienlijk minder over Aitzema geschreven dan er uit zijn werken is overgeschreven. Het is toch wel merkwaardig dat over de man zonder wie wij slechts een zeer onvolledig beeld van onze gouden eeuw zouden hebben, nog geen enkele monografie is verschenen.'

Dat waren de eerste woorden van de kandidaatsscriptie die ik in 1959 schreef over Lieuwe van Aitzema en het godsdienstig leven van zijn tijd. De scriptie had tot een biografie moeten uitgroeien, maar een andere bekende Nederlander uit zijn tijd schoof Aitzema aan de kant. De scriptie werd samengevat in een artikel. Twee hoogleraren besteedden eind jaren zestig nog gepaste aandacht aan de Friese diplomaat-historicus, Poelhekke in Nijmegen en Waterbolk in Groningen. Daar had de laatste een werkgroep studenten om zich heen verzameld en die publiceerden in 1970 de resultaten van hun Aitzema-onderzoek in het boek *Proeven van Lieuwe van Aitzema*.

En toen werd het weer stil op het Aitzemafront, maar nu, 35 jaar nadat de Groningse studenten actief waren, heeft een van hen een boek over Aitzema gebracht dat voorlopig een standaardwerk zal blijken te zijn. Het is geen biografie geworden, maar een studie over Aitzema's politieke ideeën, over zijn bijdrage aan het publieke debat in zijn tijd. Lange jaren heeft de auteur zich verdiept in het werk van Aitzema, en de resultaten van haar graafwerk zijn nu neergelegd in een negental thematische hoofdstukken. Na de beschrijving van Aitzema's plaats in de vroegmoderne geschiedschrijving en zijn werk als diplomaat komen de volgende onderwerpen aan de orde: de Vrede van Munster, de Eerste Engelse Oorlog, Staten en stadhouders, het stadhouderschap midden zeventiende eeuw, de beste staatsvorm, en kerk, staat en tolerantie. Een samenvattend hoofdstuk sluit het boek af.

De historicus Fruin zette in 1864 met een artikel voor vele jaren de toon voor de beoordeling van Aitzema. Tijdens de Eerste Engelse Oorlog was de Friese diplomaat een van de anonieme correspondenten van de Engelse minister John Thurloe. Volgens Fruin was Aitzema dus een landverrader, die de vijand van het lieve vaderland de meest geheime documenten toespeelde. Met dit valse geschiedbeeld wordt nu eindelijk definitief afgerekend. Er was in Aitzema's tijd namelijk geen Nederlands vaderland. De provincies hadden allemaal andere en vaak tegenstrijdige belangen bij oorlog en vrede. Aitzema moest bovendien allereerst de grote belangen verdedigen van de Hanzesteden die hij in Den Haag vertegenwoordigde. Zo bezien krijgt zijn briefwisseling met Thurloe wel een heel ander karakter dan Fruin daaraan meende te moeten geven.

Voor Fruin bleef Aitzema zeker een waarheidlievend auteur, op wie je kon bouwen, maar hij was, behalve een landverrader, ook een man behept met een cynische kijk op het leven. Maar was het wel cynisme waarmee Aitzema de wereld om zich heen bekeek en beschreef? Geyl heeft destijds die vraag gesteld, en hij kwam tot de conclusie dat Aitzema's raakheid van oordeel en pittige formuleringen terug te voeren zijn op een kijk op het leven die in feite een vorm van wijsheid was. Toegegeven, Aitzema's kijk op mensen en wereld is aan de sombere kant. Bij herhaling prikt hij door de schone schijn heen en ontmaskert hij zogenaamde idealen en fabels. Als een refrein lezen we dan steeds: haast alles kan worden teruggevoerd op honger naar